NAUJOJI ROMUVA

Iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas

Nr. 45

KAUNAS,
1931 m. lapkričio 8 d.

PROF. K. REGELIS, Kaunas

Įspūdžiai iš dabartinės Turkijos

Turkija be turkų — tokį įspūdį aš gavau, kada š. m. liepos 31 d. išlipau iš Orient ekspreso Stambulo stotyje ir nuvažiavau su taksi į Grand Hotel Novotny — Pera. Ir teisybė — ar tai Turkija — taksi, ugniagesiai automobiliais, uniformuoti policininkai, turkiška dantų

Pilis — Rumeli Hissar ant Bosforo kranto.
Prof. K. Regelio foto.

pasta, touring klūbas, viešbutis ir plentas į kalną, kad pritrauktų turistus; vyrai moderniškuose vasaros kostiumuose su skrybėlėmis, panelės su trumpais sijonais ir šilko kojinėmis, susisiekimas autobusais į kaimus ir miestelius. Turkija, kokią mes žinome iš literatūros, kaip ją aprašo Pierre Loti savo romanuose, išnyko: nėra haremų, nėra raudonų fezų, nėra turbanų, išnyko Stambule moterys su vualiais, su šarovarais.

Aiškiai matyti Europos civilizacijos įtaka, jos niveliacija. Matyti, kaip išnyksta oriento ypatybė, jo savotiškumas. Tiktai senesnių namų architektūra, mečetės, minaretai primena, kad mes Stambule, o ne Vakarų Europoje. Iš vienos pusės tai yra bendri dėsniai, iš kitos — jo priežastis yra dabartinis Turkijos diktatorius — prezidentas Kemal paša, kuris, kaip 200 metų atgal Rusijoje Petras Didysis, nori sueuropinti savo kraštą. Jis, pav., uždraudė nešioti tradicinį turkų galvos papuošimą — raudoną fezą, jis uždraudė turėti daugiau kaip vieną žmoną, jis įvedė lotynų alfabetą vietoje arabų ir uždraudė spausdinti knygas ir laikraščius arabų raidėmis ir t.t.

Bet tokiais įstatymais, mano nuomone, sueuropinti kraštą galima tiktai paviršutiniu būdu, žmonių siela pasilieka kaip buvus. Didelis klausimas, ar gera laužyti tradicijas ir prievarta įvesti naują, gal būti, ir visai svetimą gyventojams civilizaciją. Neužmirškim Rusijos, kur revoliucija panaikino visai svetimą kraštui Europos civilizaciją, kuri buvo prigijusi tiktai paviršiuje nedidelio inteligentų sluoksnio. Rumunų filosofas Radulescu Notru tokią civilizaciją vadina pseudokultūra, neturinčia nieko bendro su gyventojų masėmis, su tautiška kultūra.

Stambulas, kaip dabar oficijališkai vadinasi Konstantinopolio miestas, visuomet daro neišdildomo įspūdžio kiekvienam lankytojui. Miestas su savo priemiesčiais yra ant Bosforo kranto ir ant jo šiaurinės ataugos Aukso Rago, jis amfiteatrališkai pasikėlęs nuo jūros mėlyno vandens. Visa eilė didelių sultanų, pastatytų mečetų su daugybe minaretų, tarp jų Hagia Sofija, buvusi Bizantijos imperijos laikais krikščionių bažnyčia, daugybė mažesnių mečetų, senų laikų sienos ir bokštai, bazarai, Yildų kioskos, kur buvo sultanų rezidencija, aukštas Galato bokštas; Pera, europiečių centras, — gaujos žmonių gatvėse — viskas rodo, kad mes atklydom į miestą, turintį seną istoriją ir įvairių kultūrų įtakos. Aš čia negaliu duoti pilno Konstantinopolio miesto aprašymo — apie tą miestą daug yra parašyta įvairiomis kalbomis, — aš galiu tiktai nurodyti kai kurias ypatingas šio miesto įžymybes. Pirmiausia tat yra Konstantinopolio — Stambulo vieta ant siauro Bosforo ir aukso rago, prie Marmaros jūros ir visai netoli Juodosios jūros. Antra, tat yra šio miesto istorija, labai įvairi savo pasikeitimais. Miestas buvo įsteigtas kaipo Graikų kolonijos — Bizantijos centras, vėliau, Romėnų imperijai susiskirsčius į dvi dalis, jis pasidarė Rytų Ro-

mėnų imperijos sostinė, gavusia Konstantinopolio vardą, 1453 m. buvo užkariautas turkų ir pavadintas Stambulu. Neišdildomo įspūdžio daro senos Konstantinopolio miesto sienos ir bokštai, pastatyti dar Romėnų imperijos laikais, 5-tame šimtmetyje. Ypač siena, kuri eina nuo Aukso Rago iki Marmaros jūros ir saugoja miestą nuo žemės pusės. Apie 6 kilometrus tęsiasi ta didelė, stora siena su dideliais bokštais, su vartais, pro kuriuos eina susisiekimas su miesto apylinkėmis. Čia stovi dideli Edirne (Adrianopolio) ir Topu - Kapu vartai, pro kuriuos 1453 metais įėjo į užkariautą Konstantinopolio miestą turkų kariuomenė su sultanu Mohamedu VI, pergalėtas žuvo paskutinis Bizantijos imperijos imperatorius Konstantinas XI Paleolog'as. Čia, netoli Marmaros jūros, yra septynių bokštų pilis, kur ilgą laiką buvo kalėjimas, kuriame kalėjo ir daug mirti pasmerktų žinomų asmenų. Kiek matė šitos sienos ir šie bokštai. Čia gynėsi paskutinis Bizantijos imperijos imperatorius nuo Turkų, čia pasibaigė 1000-metinis Graikų krikščionių imperijos paskutinis kampas. Retai yra apgyventoš šių sienų apylinkės; didelės turkų kapinės su daugybe kiparisų, laukai, dažna stepių pavidalo augmenija, karštas oras, mėlynas dangus, kuriame aiškiai išsiskiria seni bokštai. Reginys į jūrą toli matomas, dar toliau giedriame ore matyti horizonte Olimpo viršūnė. Neišdildomo įspūdžio daro ir Aja Sofija — džami, buvusi Hagia Sofija bažnyčia, pastatyta 532 metais Bizantijos imperatoriaus Justinijano. Turkai, užkariavę 1453 metais Konstantinopolį, kryžių pakeitė tuojau mėnuliu ir pristatė 4 minaretus. Bet viduryje dar matyti senoviška krikščionių laikų mozaika ir visa bažnyčia dar turi visą bizantiško meno charakterį. Įdomi yra ir kelionė nuo Bosforo iki Juodosios jūros. Netoli nuo Pera, kur yra visi viešbučiai, užsienių valstybių atstovybės, kur gyventojai daugiausia ne turkai, bet armėnai, graikai, žydai, arba svetimšaliai, kur miestas turi charakterį Vakarų Europos miesto, yra prieplauka. Ji guli prie didelio tilto, kuris jungia Perą su Stambulu per Aukso Ragą, jame visuomet didžiausias judėjimas, triukšmas, laikraščių, saldainių, gėrimų pardavinėjimai; čia batų valytojai, vyrai ir berniukai laukia bet kokio uždarbio. Bet jau mes laivelyje, kuris plaukia į Bosforo vidurį. Artėja Skutari priemiestis, gulįs Azijos pakraštyje, atsitolina Stambulo mineratai. Prie pat kranto stovi milžiniškas baltas palocius — Dolmag Bagče, kur gyveno sultanai; laivelis pakeliui sustoja kaimuose ir miesteliuose, kurie visi su vilomis, viešbučiais, restoranais ir kavinėmis. Čia gyvena vasarotojai ir kasdien atvažiuoja daugybės žmonių puotauti arba pasimaudyti. Jau matyti Bujuk Dere, Therapija ir kiti miestai, matyti puikus vasarnamis, siauriausia Bosforo vieta, kur abiejuose krantuose stovi didelės senų

Brusa (Turkijoj).
Prof. K. Regelio foto.

Stambulas (Konstantinopolis). Sultono Ahmedo mečetė.
Prof. K. Regelio foto.

laikų pilys — Rumeli Hissar ir Anadoli Hissar, abi su sienomis ir bokštais. Paskutinė stotis yra Altinkum, gulinti visai arti Juodosios jūros kranto. Apaugę krūmais, pušimis aukšti krantai, mėlynas Bosforo vanduo, genuezo laikų bokštai ir toli, toli nusitęsiąs reginys į jūrą. Neišdildomo įspūdžio daro ir Marmaro jūroje kyšančios Prinkipo salos, ypač Büjük Ada, į kur mus veža kitas laivelis. Penktadienis — Turkų sekmadienis. Laivas pilnas žmonių, visai europietiškai apsirengusių. Teisybė, Prinkipo salose gyvena tiktai graikai, tat yra brangiausia ir ištaigingiausia Konstantinopolio apylinkėse vasarotojų vieta, joję apsigyveno ir Rusų revoliucijos vadas Trockis. Jau matyti grupė salų, pasipuošusių pušimis ir vilomis. Išlipome iš garlaivio didesnėje saloje Büjük - Ada. Būriai žmonių sėdi restoranuose ir kavinėse arba vaikščioja gatvėmis. Bet mes einam toliau, užpakaly paliekam gražias vilas ir medinius turkiško stiliaus namus. Atėjom pušynan, amžinai žaliuojančių medžių prieglobstin, įkopėm kalno viršūnėn, kur stovi šv. Jurgio vienuolynas. Apačioje mėlynos jūros, viršuje mėlynas dangus, aplink Macchia žaliuoja augmenija; tolumoj matyti Konstantinopolio bokštai ir minaretai, matyti net ir toji maža salelė, į kurią prieš 25 metus buvo pergabenti Konstantinopolio šunys ir žuvys apsaugoti nuo bado. Matyti ir Azijos krantas, kalnai su reta nudegusia augmenija; aplink mus virpa ypatingai tyras oras, kuris taip charakteringas Viduržiemio jūros kraštams. Vakaras. Šviesiau, negu pas mus Lietuvoje. Aukštai blizga žvaigždės, priešais matyti pasakiškas įvažiavimas į Konstantinopolį.

Brusa ir Bitynijos Olimpas.

Sunku tikėti, kad mūsų garlaivis yra turkiškas. Taip viskas nesiderina su turkiška apystata: baltais rūbais kapitonas, uniformuoti kelneriai, visai kaip pas mus Europoje. I klasės keleiviai irgi nedaro įspūdžio, kad būtų turkai (vėliau paaiškėjo, kad čia buvo įvairių tautų žmonių, jų tarpe, žinoma, ir turkų), tiktai II ir III klasių moterys su juodais rūbais, su juodomis ant galvų skaromis primena, kad mes esame ne Vakarų Europoje. Jau pravažiavome Princo salas, jau supamės Marmaro jūroje, delfinai plaukioja mėlyname vandenyje, pakrančių kalnai sminga viršūnėmis į mėlyną dangų. Jau nebematyti Konstantinopolio bokštų ir minaretų, palikome Europą ir važiuojame į Aziją, kurios krante vis aukščiau ir aukščiau iškyla milžiniško Olimpo viršūnės su baltais sniego taškais. Jau mes Mudanijos miestelyje, iš kurio dar 40 kilometrų geležinkeliu arba automobiliais į Brusą. Autobusai, kaip ir pas mus Lietuvoje, amerikoniški, daugybė keleivių, kaip susispaudę silkės dėžutėje, tiktai toks skirtumas, kad vietoje Jono

arba Jurgio prie vairo sėdi Jusufas arba Suleimanas, kad visi keleiviai kalba tiktai turkiškai (jokiu būdu negalima susikalbėti), kad jų tarpe yra moterų su juodais rūbais ir juodomis skaromis ir kad vietoje mūsų klebono yra musulmonų mula su baltu turbanu. Geras plentas (visai ne aziškas) eina nuo jūros kranto tarp kalvų į Brusos lygumą. Kukurūzų laukai, alyvos medžių plantacijos, nuvalyti javų laukai, šilkmedžiai, nedideli, raudonais stogais, turkiški kaimai — ir jau mes Brusos mieste.

Brusa, dabartinė Brusa, yra jau senas miestas, pastatytas 184 metais prieš Kristų Prusios'o, II-jo Bitynijos karaliaus. 1326 metais miestą užkariavo turkai ir čia jau jis pasidarė Osmanų Imperijos sostinė, kuri vėliau, 1366 metais, buvo perkelta į Adrijapolio miestą (dabartinė Edirne). Dabar Brusa turi per 100.000 gyventojų. Ji gana didelis pramonės — šilko — centras ir turi karštų 1860 sieros šaltinių, į kuriuos kas metai atvažiuoja daug žmonių pasimaudyti ir gydytis nuo reumatizmo, išiso ir joms panašių ligų. Iš senų laikų Brusa turi daugybę (apie 200) su minaretais mečetų, kurios gerokai skiriasi nuo Konstantinopolio mečetų ir yra pagražintos gražiomis mozaikomis ir fajansais. Yra ir sultonų karstų, yra ir muziejų su liekanomis iš graikų, bizantijos ir turkų laikų. Brusa daro daug didesnį rytų kraštų įspūdį, negu Konstantinopolis. Teisybė, čia vyrai nenešioja fezų, bet yra daug dar moterų su juodais drabužiais ir uždengtais veidais: yra daug siaurų su mediniais namais gatvelių, yra mauzolejų su mazolikais; taip pat yra ir bazaras. Negalima sulyginti Brusos bazaro su Konstantinopolio bazaru — jis yra daug natūralesnis, jame aiškiai matyti turkų gyvenimas. Siauros gatvelės dažnai yra apaugusios vynuogėmis. Siauros gatvelės su krautuvėmis, su dirbtuvėmis, kurios visos atidarytos į gatvę taip, kad galima matyti viskas, kas darosi jų viduje. Vienoje gatvėje dirba tiktai staliai, kitoje — kalviai, trečioje — račiai ir t.t. Užkampiuose, kaip ir visur mieste, yra kavinės, kur turkai sėdi visą dieną ir geria kavą iš mažų puodelių. Įdomios yra mieste krautuvėlės su arbūzų, baklažanų, pamidorų krūvomis, bet yra mieste ir visai europietiškų magazinų, bankų, vaistinių, kurie sudaro keistą kontrastą su viduramžio charakterio bazaru. Brusoj yra visa eilė turkiškų viešbučių, bet geriausias yra prancūzų poniai Brotte priklausąs viešbutis — Hotel Anatolie, jame pilnas pansijonas (kambarys ir užlaikymas) kaštuoja 5 turkų svarus dienai (apie 25 litus).

Įdomiausia ekskursija buvo iš Brusos į Olimpo (Kešis-Dag) kalną, turintį 2550 m. aukščio. Puikus plentas, apie 30 kilometrų ilgumo, eina iki 2000 metrų aukštumos, kur Turkų valdžia stato viešbutį turistams iš užsienio pritraukti. Puikus reginys matosi, važiuojant šituo plentu. Gerai apdirbta lyguma, alyvos medžiai, šilkmedžiai, javai, daržai, Brusos miestas su savo nesuskaitomu kiekiu minaretų, kurių tarpe išsikiša didesnė mečetė ir kiparisais apaugusios kapinės. Aukščiau plentas eina per lapuotą mišką, dar aukščiau pušynas, paskui bukų ir kenių miškas. Viešbutis statomas ten, kur baigiasi miškas ir prasideda krūmų zona. Dar pačių apie 1½ valandos, pasiekėm kalno viršūnę, nuo kurios matyti ir Marmaro jūra ir Mažosios Azijos kalnai. Augmenija reta, neturinti jokio panašumo su Alpiais, Balti akmenų rieduliai, stačios uolų sienos, kur vietomis dar guli sniegas. Nėra Alpių arba Karpatų kraštų žaliųjų kalnų pievų, nuogos akmens uolos eina iki miško. Didelės avių bandos, saugomos piemenų ir piktų šunų, ganosi plokščioje kalno viršūnėje. Tuščia ir neapgyventa, bet savo ypatingu laukiniškumu, savo azišku gamtos grožiu daro ypatingo, žavingo įspūdžio gamtos mėgėjui.